

כרך א

1	פתיחה
	שער לשבת
11	מבוא למצוות השבת
11	השבת - מקורותיה ומצוותיה
21	השבת והמשכן
27	אילו מלאכות אסורות בשבת?
45	טעמי השבת
	קיצור ההלכות
79	מבוא
83	זורע
88	חורש
94	קוצר
100	מעמר
104	דש
114	בורר
130	מרקד
135	זורה
139	טוחן
147	לש
	מבשל
191	יסודות בישול
211	בישול בכלים שונים
213	בישול בכלי ראשון
219	בישול בכלי שני
228	בישול בכלי שלישי

233	מצבי ביניים בבישול
233	עירוי
240	מצקת
245	דבר גוש
251	בישול אחר בישול
267	בישול בדבר יבש הנעשה לח
279	בישול אחר אפייה
291	הגסה
307	גזרות חכמים בבישול
309	שהייה
309	השהיית תבשיל על אש גלויה
319	השהיה על אש מכוסה או על פלטה
333	החזרה ונתינה לכתחילה
333	החזרת תבשיל אל האש
343	נתינת תבשיל על האש בשבת
353	השהיה והחזרה בתנור
361	הטמנה
363	כיסוי קדרה שעל האש בשמיכות
376	מצבים שונים של הטמנה
387	שימוש במיחם

כרך ב

זורע

397	מלאכת זורע
398	הגדרת המלאכה
401	השלכות מעשיות

חורש

419	מלאכת חורש
419	הגדרת המלאכה
423	השלכות מעשיות

קוצר

447	מלאכת קוצר
447	הגדרת המלאכה
454	גזרות דרבנן משום תולש

מעמר

465	מלאכת מעמר
465	הגדרת המלאכה
474	איסוף פירות שהתפזרו בבית

דש

481	מלאכת דש
481	הגדרת המלאכה
491	השלכות מעשיות
495	סחיטת פירות
495	אילו פירות אסורים בסחיטה?
500	היתרים שונים בסחיטה
513	איסורים נוספים משום דש
513	חליבה בשבת
521	גזרת משקים שזבו
523	הפשרת קרח והכנתו

בורר

533	יסודות בורר
545	סוגים שונים של תערובות
545	ברירה בשני מיני אוכלין
552	ברירה במין אחד
561	ברירה בחפצים שונים
567	הגדרת תערובות
579	היתרים שונים במלאכת בורר
579	הוצאת פסולת עם מעט אוכל
584	קילוף פירות וירקות
589	ברירה סמוך לסעודה - הגדרת 'לאלתר'

600	ברירה תוך כדי אכילה
605	ברירה בכף ובמזלג – הגדרת 'יד'
609	ברירת פסולת מפסולת
617	שטיפת פירות מלכלוך

מרקד

631	מלאכת מרקד
631	הגדרת המלאכה
635	סינון משקים
641	השלכות מעשיות

זורה

657	מלאכת זורה
------------	-------------------

טוחן

669	מלאכת טוחן
669	הגדרת המלאכה
672	חיתוך דק של מאכלים
683	היתרים שונים במלאכת טוחן

לש

715	יסודות לש
729	לישה בשינוי
745	היתרים שונים במלאכת לש

מפתחות

775	מפתח הביוגרפיות
778	מפתח קטעי המחשבה
779	מפתח העניינים

שאלני ילד: מדוע דווקא כאשר יום טוב חל בשבת מוסיפים בתפילה את המילים "בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן"? האם ביום טוב שחל ביום חול אהבה ורצון אינם שייכים? שאלה דומה מתעוררת בנוגע לראשית הברכה. לאחר שאנו מציינים באיזה חג מדובר, אנו מוסיפים: "מְקַרָּא קִדְּשׁ, זְכָר לְיִצְיַאת מִצְרַיִם", ורק כאשר יום טוב חל בשבת, אנו מוסיפים גם את המילה "בְּאַהֲבָה" – "בְּאַהֲבָה מְקַרָּא קִדְּשׁ, זְכָר לְיִצְיַאת מִצְרַיִם". מדוע האהבה שייכת בשבת בלבד?

השאלה מתחזקת לאור העובדה, שבתחילת אותו קטע אנו מזכירים "בְּאַהֲבָה" גם ביום טוב שחל ביום חול: "וַיִּתֵּן לָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חֲגִים וְזְמַנִּים לְשִׂשׁוֹן". אם האהבה שייכת גם ביום טוב, מדוע בהמשך הברכה אנו מזכירים אותה בשבת בלבד?

הסבר נפלא הציע **המטה משה** (סימן תר"ה)¹. את כל המצוות קיבלו בני ישראל בסיני בכפייה – "שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית" (שבת פח), ואילו את מצוות השבת קיבלו עליהם במרה מתוך אהבה ורצון, בלא אונס (אלא שאחר כך ניתנה להם השבת בשנית במעמד הר סיני, כדי שתיעשה גם מתוך חובה ולא רק כרשות). **השבת היא המצווה היחידה שהתקבלה על ידי עם ישראל באהבה וברצון ולא מתוך כפייה**, ולכן רק ביחס אליה אנו מציינים מספר פעמים שהיא ניתנה לנו "בְּאַהֲבָה".

אמנם, גם בשאר המועדים ישנו פן אחד שאפשר להניח שהתקבל באהבה: המצווה לשמוח בהם, לאכול בהם סעודות משובחות וללבוש בהם בגדים נאים וכדומה – את כל אלו עם ישראל קיבל מן הסתם בשמחה וברצון, אף שניתנו לנו בסיני. רק עול איסורי המלאכה ביום טוב ניתן לנו בכפיית הר כגיגית. לכן, כאשר אנו מדברים על "מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חֲגִים וְזְמַנִּים לְשִׂשׁוֹן", אנו מוסיפים "בְּאַהֲבָה" בכל יום טוב, גם כאשר הוא חל ביום חול. לעומת זאת, כאשר אנו מדברים על "מְקַרָּא קִדְּשׁ", כלומר על איסורי המלאכה, איננו מוסיפים "בְּאַהֲבָה" ביום טוב אלא אם הוא חל בשבת.

השבת היא המצווה היחידה שהתקבלה בעם ישראל באהבה על כל חלקיה: לא רק את מצוות הכבוד והעונג, את הסעודות הטעימות ואת האווירה החגיגית

1 חלק מהרעיון מופיע גם בדברי הלבוש (שחי באותה תקופה), תפ"ז, א.

קיבלנו באהבה; גם את איסורי המלאכה השונים, את הלכות בישול, בורר ומוקצה, את החובה להתנתק מן העשייה הרגילה שלנו – את הכל קיבלנו באהבה וברצון. בדרך כלל אנשים חשים את האהבה שבמצוות העשה של שבת ('זכור'): קידוש, עונג שבת, כבוד שבת, הדלקת נרות וכדומה. אולם כאן למדנו שגם את האיסורים של שבת ('שמור') קיבלו בני ישראל עליהם באהבה. מסתבר שגם איסורים אלו מובילים לאהבה גדולה. אף שלכאורה יש בהם צמצום גדול והגבלות רבות, בסופו של דבר הגבלות אלו פותחות שערים חדשים ועולמות חדשים. השבת מנתקת אותנו מהעולם החיצוני, מרשות הרבים, ומאפשרת לנו להתחבר לקב"ה, להתחבר לעצמנו, להתחבר לנשמתנו.

פתיחת השערים היא השלב הראשון, אולם אט אט מתברר כיצד גם איסורי השבת עצמם מפיצים בנו אור גדול, כיצד ההימנעות מבישול ומהפעלת מוצרי חשמל שונים ושאר הלכות שבת, הן כשלעצמן בונות אותנו ומאירות אותנו: "בהמשך הזמן על ידי קיומם ותלמודם, הרגלם וחבתם, יצא הנעם הפנימי החבוי בהם" (הרב קוק, זרעונים ב', ביחס לקיום ההלכה בכללו).

ננסה להעמיק עוד בנקודה חשובה זו. מה משמח יותר - יום החתונה או יום הנישואין העשרים? ברור **שהשמחה** ביום החתונה מיוחדת, נפלאה, מרוממת ומרגשת, ועוצמתה גדולה יותר מאשר ביום הנישואין העשרים. אולם בחיי נישואין טובים, אין ספק **שהאהבה** לאחר עשרים שנה גדולה יותר ואמיתית יותר, ועוצמתה גדולה הרבה יותר. מה גורם לאהבה זו?

בתקופת האירוסין הזוג מאפשר לעצמו אהבה ללא מחויבות. ניתן לאהוב, ניתן לעשות דברים משמחים יחד, אך לא חיים יחדיו. אין מחויבויות הדדיות משמעותיות. באופן זה ניתן להיות בשמחה מרובה, אך לא לפתח אהבה משמעותית.

בחיי נישואין ישנם גם דברים רבים משמחים הנעשים ביחד, ואף דברים משותפים שבני הזוג יוצרים יחד, כמו ילדים ועוד. אולם ישנם גם דברים המחייבים את האחד ביחס לשני. ישנם דברים רבים שבהם כל אחד יודע להצטמצם כדי לאפשר לבן זוגו את המרחב המתאים לו. ישנם תחומים רבים שבהם כל אחד מגביל את עצמו או משנה את אורחות חייו, ועל ידי כך מאפשר לשניהם יחד ליצור עומק חדש משותף, ליצור חיים מלאי אהבה וקרבה. **דווקא המחויבות והצמצום עבור השני ועבור הזוגיות הם שמאפשרים אהבה גדולה ואמיתית.**

המועדים מביאים אותנו לידי שמחה מיוחדת. אחת הסיבות לכך היא העובדה שהם מגיעים רק אחת לשנה. בואם מלווה בכל פעם בהתרגשות חדשה, בהכנה חדשה ובשמחה חדשה. לעומתם, השבת מגיעה בכל שבוע. השמחה שיש במועדים אינה קיימת בה, אבל יש בה אהבה גדולה, אהבה שהולכת ונבנית דווקא בגלל התדירות הגבוהה שבה אנו זוכים לקרבה גדולה כל כך לקב"ה, לעצירה של שטף החיים ולהתחברות לקדושת השבת ולקדושת המקום ברוך הוא. אהבה זו

באה לידי מימוש וחיזוק לא רק במצוות העשה של השבת אלא גם באיסורי השבת, בצמצום שלנו עבור ה'זוגיות' המיוחדת שלנו עם הקב"ה. איסורים אלו הם זכות גדולה עבורנו, מתנה מיוחדת שהקב"ה העניק לנו. שמירת איסורי השבת מחברת את כנסת ישראל לקב"ה: "אות הוא ביני וביניכם" (שמות ל"א, יג). השבת מעלה את עם ישראל ממצויאות ארצית למציאות אלוהית: "מעין עולם הבא"².

אורה של השבת מורכב מכל הפרטים של הלכות שבת, ופרטים אלו הם "כהררים התלויין בשערה" (חגיגה י) – פרטים רבים, שאי אפשר לעמוד עליהם מתוך הפוסקים עצמם אלא רק באמצעות לימוד מקיף ונרחב של דברי חז"ל ושל דברי הראשונים והפוסקים. כך אומרים אנו באחת מזמירות השבת ("יום שבת קודש הוא"):

חֲקוּתִיָּהּ בְּמֶרֶה נִצְטוּ בְּאֶזְהָרָה. כְּהַרְרִים בְּשַׁעֲרָה תְּלִיִּים הַלְכוּתִיָּהּ. שוּמְרֵי מִצְוֹתֶיהָ יִנְחֲלוּ לְיוֹם שְׁכָלוּ שֶׁבֶת בְּצַבְאוֹתֶיהָ.

כיצד ניתן ללמוד הלכות שבת? איך אפשר להקיף את כל הפרטים? לומד ההלכה עומד כאן בפני שתי מגמות סותרות: מחד גיסא, הוא רוצה להבין את מקורות הדין, את שורשיו ואת טעמיו. מאידך גיסא, הוא רוצה ללמוד הלכות רבות ככל שניתן כדי לדעת כיצד עליו לנהוג למעשה. אם יעיין זמן רב במקורות ההלכה כדי להבין את שורשיה וטעמיה, ההספק של ידיעת ההלכה למעשה יקטן. יש גם לומדי הלכה רבים שזמנם אינו מספיק לכך. מצד שני, אם ילמד מספרי קיצורים כדי להספיק לעבור על הלכות רבות, הוא לא ידע את שורשי ההלכה וטעמיה אלא רק את מה שעליו לעשות בפועל. במצב כזה הוא עלול לטעות ביישום ההלכה (בעיקר כאשר המציאות שונה מעט מזו הכתובה בספר), וגם יש סיכוי רב יותר שישכח את מה שלמד (ראו פירוש הגר"א למשלי י, ד).

הספר שלפנינו מנסה לתת מענה לבעיה זו. השתדלנו להביא בו את ההלכות ממקורן ועד ההלכה למעשה: להתחיל במקור הדין במשנה או בגמרא, לעיין בדברי הראשונים ולסיים בפסיקת השולחן ערוך והרמ"א, בספרי שאלות ותשובות ובפוסקי דורנו. כך יוכל הלומד לעמוד על יסודות ההלכות ועל טעמיהן, ובע"ה יזכור את ההלכות לאורך זמן ואף ידע ליישם אותן במקרים נוספים.

ללימוד מן המקורות מעלה נוספת, בהיותו מחבר את עדות ישראל השונות: המקורות הספרדיים והמקורות האשכנזיים נתקבצו ובאו כאן למקום אחד. גם בפסקי ההלכה למעשה אנו מתייחסים הן לאשכנזים הן לספרדים (לגבי התימנים:

2 עניין זה מבואר ביתר הרחבה בפרק העוסק בטעמי השבת (עמ' 61-64).

חלקם נוהגים כדעת הרמב"ם, שדבריו מובאים בדרך כלל במהלך הלימוד, וחלקם הולכים על פי פסק השולחן ערוך, וממילא נוהגים כמנהג הספרדים).

פרט להבאת מקורות הדין הוספנו גם סברות מרכזיות בכל עניין ועניין. בסברות אלו ניתן להעמיק עוד ועוד. השתדלנו להביא את הסברות הבסיסיות ולהשמיט אריכות דברים שיש לנו בנושא. אמנם גם במתכונת הנוכחית הספר דורש לימוד, אולם הוא בנוי כך שיהיה שווה לכל נפש, הן לתלמידי חכמים הן לבעלי בתים. ניסינו לכתוב בשפה ברורה ולהוסיף תרשימים מבארים וסיכומים, כך שתהיה אפשרות ללמוד לעומק, אך בצורה בהירה ונעימה.

בתחילת הספר מופיע מבוא ובו סקירה מהירה של יסודות הלכות שבת, ואחריו פרק נוסף העוסק בטעמי השבת. בפרק זה נעמיק בטעמים המוכרים של השבת, אך נראה גם טעמים שאינם מוכרים בדרך כלל, ונסה לטעום את טעמה של השבת באופן עמוק ומרענן, מחבר ומקרב.

לאחר פרקי המבוא ניתן למצוא את קיצור ההלכות. קיצור זה איננו 'השורה התחתונה' בלבד. ניתן למצוא בו גם את היסודות העקרוניים של כל מלאכה ומלאכה, היכן הייתה במשכן ומהן תולדותיה, ולעתים גם כללים שונים בנוגע למלאכה, שמהם נובעים כמה וכמה פרטים. בכל הלכה בקיצור ההלכות מופיעה הפניה למקום בגוף הספר שבו היא מופיעה ביתר אריכות.

במהלך הספר משולבות גם ביוגרפיות של כמה מן הראשונים והאחרונים הנזכרים בו. מטרתן לתת רקע כללי על גדולי ישראל אלו ולאפיין את דרכם המיוחדת בפרשנות או בפסיקה. מורי ורבי **הרב אהרן ליכטנשטיין** זצ"ל אמר לי שבדורנו יש לחנוך להערצת חז"ל וגדולי ישראל. הלימוד הקצר על גדולי ישראל יוסיף בע"ה חיבור מיוחד לאישים אלו שמהם אנו יונקים.

מלבד הפרק היסודי על טעמי השבת בתחילת הספר פזורים לאורך הספר קטעי מחשבה נוספים. הם נועדו לחזק את השבת ולתת טעם נוסף לטעמה של השבת. בסוף הכרך השני מופיע מפתח עניינים שכדאי להיעזר בו. במפתח מופיעים לא רק הנושאים השונים הנידונים בספר אלא גם פרטי מקרים שכיחים.

ספר זה עוסק במלאכות הפת, מהזורע ועד המבשל, שהן מן המלאכות המרכזיות והשכיחות ביותר בהלכות שבת. הכרך הראשון עוסק במלאכת המבשל, ואילו הכרך השני עוסק בשאר המלאכות, מהזורע ועד הלש.

שנים רבות אני עוסק בהלכות שבת ומלמד ברמות שונות תלמידים מסוגים שונים. אני רואה כיצד העיסוק בהלכות שבת גורם לעתים לחששות גדולים, אך בסופו של דבר הלימוד דרך המקורות מחזק את השבת ואת קיום הלכותיה ונותן עוצמה מיוחדת המלווה את התלמידים בע"ה לשנים רבות.

על ספר זה אני עמל כעשרים שנה. תכונתי שיהיה זה הספר הראשון שאוציא, אך בעקבות בקשות תלמידים הוצאתי לאור במשך השנים ספרים אחרים (הגדה של

פסח והלכות פסח, פורים, ארבעת המינים, תפילין, צבא, ברכת המזון וזמירות שבת, שמיטה ועוד), ואילו הספר על הלכות שבת – שעבודתו מרובה – נדחה עד היום. רבים מן הדברים בספר זה זכיתי ללמד בישיבת 'הר עציון' ובישיבת ההסדר בירוחם. לצורך הוצאת הספר נאלצנו להוריד חלקים גדולים של המשא ומתן התלמודי והעיוני, אך השארנו את יסודות הדברים ואת הסברות המרכזיות. רבים מן הדברים זכיתי ללמד גם בקהילתי, אלון שבות דרום, קהילה של תלמידי חכמים ובעלי בתים שהתורה תופסת מקום מרכזי בחייהם.

לקראת סיום העבודה על ספר זה הסתלק לעולמו מורי ורבי, **הרב אהרן ליכטנשטיין** זצ"ל. משפטים אלו אני כותב בדמע. זכיתי ללמוד אצל רבנו כשלושים שנה, כתלמיד, כר"מ בישיבה וכרב קהילה. זכיתי ללמוד ממנו כיצד ללמוד גמרא בעיון, זכיתי ללמוד ממנו הנהגות והלכות, זכיתי לעתים לדבר עמו בכל יום. רבנו היה מגדולי הדור. היה בקי בעיון בכל התורה כולה, בכל הש"ס והראשונים. רבנו היה גדול בתורה, גדול בעונוה, גדול ביראת שמים. איש אמת, בעל רגישות אנושית מרשימה. רבנו חסר לנו מאוד. "אללי עליך רבי מורי שהנחת כל הדור יתום".

ברצוני להודות לעורך הספר, הרב מתן גלידאי שליט"א, תלמיד חכם, למדן וירא שמים. הרב מתן איננו רק עורך. הוא היה לי לחברותא וזן עמי בהלכות רבות; דייק וחייד בסוגיות, בראשונים, בסברות ובהלכה למעשה; ערך, ניסח, כתב והוסיף רבות. יהי רצון שיזכה להוסיף רבות בעולם התורה, להגדיל תורה ולהאדירה.

תודה לרב יעקב פרנצוס שליט"א, רב ב'סולמות', שעבר על הספר והוסיף דברים חשובים. תודה לרב חזקיה ארנד, חבר בכולל של 'סולמות', שעבר גם הוא על הספר, העיר והוסיף. זכינו שגם בעל **ארחות שבת**, הרב שלום גלבר שליט"א, עבר על חלקים מהספר והעיר הערות חשובות.

זכות מיוחדת הייתה לנו שהגאון הגדול, **רבי חיים קנייבסקי** שליט"א, עבר על חלקים מהספר. התחזקתי מאוד מדברי הרב שליט"א, שבירך על הספר, אמר שהוא אוהב מאוד את דרך הכתיבה של הספר ואת לימוד ההלכה באופן זה ועודדני והמריצני להוסיף ולכתוב עוד ספרי הלכה רבים. בע"ה יתברך.

תודה לר' אמיר הילדסהימר על עבודתו החשובה והמדויקת בעריכת הלשון. תודה לר' דן נבון על הסיוע בכתיבת הביוגרפיות.

תודה למר רפאל פרימן הי"ו על עיצוב הספר בצורה כל כך מרשימה ומאירה, נעימה ומזמינה. תודה לתמר גוטמן תחי' על העיצוב היפה של הכריכה. תודה לר' בנימין לאוקשטיין הי"ו על האיורים היפים בכל מלאכה ומלאכה. תודה לר' איתי לוי הי"ו, שהוביל את כל מערך הכתיבה, העריכה והגרפיקה של הספר בצורה יעילה ונעימה. תודה לשרון גוט תחי', סמנכ"לית משאבי אנוש ותפעול ב'סולמות', על הפקת הספר והדפסתו.

'מרכז הלכה והוראה' שזכינו לייסד לפני כשמונה שנים מחליף את שמו ל'סולמות'. מעבר זה הוא ביטוי לגידול ולצמיחה בעמותה: מגוף שהתרכז רק במקצוע ההלכתי למגזר הדתי, הפכה העמותה לגוף הפועל בארץ ובעולם ועובד גם עם המגזר החילוני בתחומים לימודיים רבים. המשותף לכלל הפעילויות הוא הרצון לקחת תכנים תורניים עמוקים ומשמעותיים ולהגיש אותם בצורה ידידותית – לחבר שמים וארץ.

זכינו ב"ה ב'סולמות' לצוות נפלא של תלמידי חכמים – רבני בית ההוראה ותלמידי חכמים נוספים, כולם משקיעים בעבודתם ונעימי הליכות. תודה מיוחדת לר' קהת רענן הי"ו, מנהל הפיתוח ב'סולמות', ולרב אלי טרגין שליט"א, רב קהילת 'מעין רבקה' ומנכ"ל 'סולמות', המובילים את 'סולמות' בצורה מרשימה מאוד. תודה גם לחביבה כהן תחי', סמנכ"לית תוכן ופעילות ב'סולמות', ולשאר אנשי 'סולמות' העושים מלאכתם נאמנה במסירות מרובה. תודה גם לצוותי 'תעסוקטיף', 'תעסוחיל' (לחיילים), 'אחותנו' (לקהילה האתיופית) ו'תעסוקתי' (המסייע לכל אדם בתעסוקה), העובדים יומם ולילה ופועלים בצורה נפלאה בעולם החסד ובעולם התעסוקה.

ברצוני להודות לידידי 'סולמות' העומדים לצדנו כל העת, ובזכותם ניתן היה להוציא את הספר לאור: לידידי היקרים, הרב זאב והרבנית חנה רייכמן שליט"א, אנשי תורה וחסד, השותפים עמי בכל עת ובכל שעה, ולשאר ידידנו: ר' מייקל והלן אבלס הי"ו, אריאלה בולק והמשפחה הי"ו, ר' רפאל ויפה בן ארויה הי"ו, ר' נגה ומרים בן דוד הי"ו, ר' אדי וג'ין בסט הי"ו, ר' רפי ועדינה ברנשטיין הי"ו, ר' אבי ורבקה גלבוע הי"ו, ר' שמואל ורחל גרוסמן הי"ו, ר' הרבי וריבה גרטל הי"ו, ר' בן ציון ונעמי הוכשטיין הי"ו, ר' אפרים ושפרינצי הוכשטיין הי"ו, ר' מרדכי וסוזן וויזן הי"ו, ר' שמעון ואניטה ויינברג הי"ו, ר' רוני ושרה חדיד הי"ו, ר' טוני טווייטס הי"ו, ר' רפי ואסתר כ"ץ הי"ו, ר' אליזבט ומרלין לאוור הי"ו, ר' שמעון ואודרי ליימן הי"ו, ר' דני ורולין לם הי"ו, ר' רפי ועליזה לם הי"ו, ר' רוברט ודבי נוסבאום הי"ו, ר' דוד וקוקי פישל הי"ו, ר' דוב ונגסי פרידברג הי"ו, ר' אבי ורותי פרידלר הי"ו, ר' שאול ומרים קושיצקי הי"ו, ר' דניאל ואילנה קסוביץ הי"ו, ר' רוברט והלן רוטנברג הי"ו, הרב צבי ובטי רייזמן הי"ו, ר' דניאל וג'ויס שטראוס הי"ו. תודה גם לידידי היקרים מאוד, הרב ברוך ורחל סופרין שליט"א, והרב אלעזר ורוחמה מוסקין שליט"א.

תודות מיוחדות לחברי עמותת 'סולמות' היקרים, השותפים החשובים: ר' שמואל ואופירה מייקלסון הי"ו, ר' אלי וג'סיקה גרטל הי"ו, ר' דוד וניקול בלסיאנו הי"ו, ר' גרשום וג'נין קטלירוף הי"ו, ר' אלי ואפרת שור הי"ו, ר' יוסי ורונית דוידמן הי"ו, ר' ג'יי ארי ואסתר ג'ייקובס הי"ו.

זכיתי לידיד מיוחד מאוד, אהוב ויקר, ר' רוברט אפשטיין הי"ו. רוברט הוא איש אמונה, איש אמת, אהוב תורה ובעל לב טהור וישר. זכינו לידידות קרובה מאוד שנותנת בי כוחות רבים. לאחרונה, כשזכיתי להגיע לגיל עצה, רוברט הגיע במיוחד

מאוסטרליה לשמוח עמי! בע"ה שיזכה יחד עם רעייתו רות תחי' לשנים טובות, בריאות ושמחות, ולנחת ולשמחה מכל הצאצאים.

שני אנשים יקרים, שותפים ב'תעסוקטיף' בהתנדבות מלאה, הלכו לאחרונה לעולמם: ר' אברי הריס ז"ל ומרק לאונר ז"ל. שניהם צדיקים וטהורים, שכל חייהם נתינה ועשייה למען אחרים, ובמיוחד למען תושבי גוש קטיף. אשרינו שזכינו להיות במחיצתם, ויהי רצון שיהיו מליצי יושר על נשותיהם, על ילדיהם, על כל משפחתם ועל כל המסייעים לתושבי גוש קטיף.

קהילתי היקרה, קהילת אלון שבות דרום, עברה דברים קשים בשנים האחרונות. ידידנו היקר, ר' יעקב דון הי"ד, נרצח בידי בני עוולה, וארז אורבך הי"ד, חייל ובן תורה, נרצח בארמון הנציב. בע"ה שנזכה להמשיך יחד בשמחה ובטוב לבב, באהבה ובאחדות.

זוכה אני בשנים האחרונות לשמש גם כראש הישיבה בבית המדרש של 'המרכז האקדמי לב' וכרב המרכז. מקום זה זוכה לגדל תלמידי חכמים ואנשי מדע וטכנולוגיה ברמה גבוהה מאוד, המסייעים לעם ישראל במדע ובטכנולוגיה תוך שהם מחוברים לעולמה של תורה ומושרשים בו. תודות לר' פרופ' חיים סוקניק הי"ו, נשיא המרכז, לר' סטוארט הרשקוביץ', סגן הנשיא, לכל הרמי"ם, לתלמידים ולכל הצוות היקר.

הוריי היקרים, אבי מורי ר' דוד רימון ז"ל ואמי מורתי מרת שרה רבקה (ריטה) רימון (לבית דומב) ע"ה, חניכו וגידלו אותי ואת אחיי היקרים, נעמי, ר' ד"ר אפרים, אליעזר ורותי לאהבת תורה ולמידות טובות, ובזכותם זכיתי לשכון באוהלה של תורה. זכיתי לקבל רבות בתורה עמוקה ומאירה במיוחד ממורי חמי הרב אליהו בלומנצויג שליט"א, שזוכה אני כבר קרוב לעשרים וחמש שנה לשאוב מתורתו וממידותיו. הערכה גדולה ותודה מרובה לחותנתי היקרה מיכל הי"ו, שעומדת לימינו בכל עת ובכל שעה ומשקיעה רבות בכל המשפחה. ייתן ה' להם ברכה ושמחה, בריאות ונחת.

תודה לאשתי היקרה שרון תחי', השותפה המלאה איתי בכל, ולבנותינו היקרות: אסתר, רבקה-שירה, רננה, הודיה-שלומית, מוריה-חנה, שבות, טלי-ציפורה והלל-אמונה ישמרן ה' וינצרן, שהן מקור האושר והאור שלי, השמחה והברכה, מלאות באהבת ה' והולכות בדרכיו. יהי רצון שהקב"ה ישלח ברכה מרובה בכל מעשה ידיהן וימלא כל משאלות לבן לטובה, ולא תמוש התורה מפי ומפי זרעי וזרע זרעי עד עולם.

בע"ה שנזכה להוסיף ללמוד וללמד, לשמור, לעשות ולקיים מתוך שמחה וסייעתא דשמיא.

יוסף צבי רימון

אלון שבות, טבת ה'תשע"ח

לאורך הספר, הפניות סתמיות לגמרא מכוונות למסכת שבת.
הפניות לרמב"ם מכוונות להלכות שבת.
הפניות לטור ולשולחן ערוך מכוונות לאורח חיים.
הפניות ל'שמירת שבת כהלכתה' מכוונות למהדורה השנייה (תשל"ט).³

3 מי שברשותו המהדורה השלישית (תש"ע) יוכל למצוא את הסעיף שאליו מכוונת ההפניה באמצעות טבלאות ההשוואה בין המהדורות המצויות בסוף המהדורה השלישית, עמ' תתח-תתיד.

שער לַשַּׁבָּת

מבוא למצוות השבת

השבת - מקורותיה ומצוותיה

השבת בתורה ובנביאים

השבת מופיעה במקומות רבים בתורה. היא נזכרת לראשונה בתיאור סיום מעשה הבריאה, שבו נאמר שהקב"ה שבת ביום השביעי, בירך אותו וקידשו. ציווי ראשון בנוגע לשבת ניתן לעם ישראל במדבר סין, בהקשר של ירידת המן, ואילו ציווי מקיף על השבת ניתן לראשונה בעשרת הדיברות. בהמשך התורה מופיעה מצוות השבת פעמים רבות בצורות שונות: לעתים באריכות כפרשה בפני עצמה, ולעתים בקיצור בפסוק בודד או במילים ספורות. לעתים מנמקת התורה את טעם השבת, ולעתים אינה מנמקת (ראו להלן, בפרק על טעמי השבת).

נסקור בקצרה את האזכורים השונים של השבת בתורה⁴:

• **בספר בראשית** – בסיום מעשה הבריאה: "וַיְכַלֵּה הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ... וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי... וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ... " (ב', א-ג).

• **בספר שמות** – שש פעמים:

א. בירידת המן במדבר סין: "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי לְקֶטֶוּ לַחֵם מִשְׁנֵה... שְׁבֹתוֹן שַׁבַּת קִדְשׁ לַה' מִחֶר... שְׁשַׁת יָמִים תִּלְקְטְהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לֹא יִהְיֶה בו... שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ, אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (ט"ז, כב-ל).

ב. בעשרת הדיברות: "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְשׁוֹ. שְׁשַׁת יָמִים תַּעֲבֹד... וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה... כִּי שְׁשַׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ... וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי... " (כ', ז-י).

ג. בסיום פרשת משפטים: "שְׁשַׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְעֹשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת, לְמַעַן יְנוּחַ שׁוֹרְךָ וְחֹמְרְךָ וַיִּנְפֹּשׁ בֵּן אִמְתְּךָ וְהַגֵּר" (כ"ג, יב).

ד. בסיום הציווי על המשכן: "אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם... "

4 הפרשיות המרכזיות של השבת מצוטטות במלואן להלן, עמ' 72.

כָּל הָעֵשָׂה מְלֹאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוֹמַת. וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת...
כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפְּשׁ"
(ל"א, יב-יז).

ה. לאחר חטא העגל: "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבַת, בְּחָרִישׁ וּבְקִצִיר
תִּשָּׁבַת" (ל"ד, כא).

ו. בתחילת עשיית המשכן: "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלֹאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה
לְכֶם קֹדֶשׁ שַׁבָּת שַׁבָּתוֹן לָהּ, כָּל הָעֵשָׂה בּוֹ מְלֹאכָה יוֹמַת. לֹא תַבְעֲרוּ אֵשׁ
בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת" (ל"ה, א-ג).

• בספר ויקרא – חמש פעמים:

א. בתחילת פרשת קדושים: "אִישׁ אָמוּ וְאָבִיו וְתִירָאוּ וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי תִּשְׁמְרוּ, אֲנִי
ה' אֱלֹהֵיכֶם" (י"ט, ג).

ב. בסיומו של הפרק הראשון בפרשת קדושים: "אֶת שַׁבְּתוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וּמִקֻּדְשֵׁי
תִירָאוּ, אֲנִי ה'" (י"ט, ל).

ג. בפרשת אמור – בתחילת פרשת המועדים: "... אֲלֵהֶם הֵם מוֹעֲדֵי: שֵׁשֶׁת
יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלֹאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת שַׁבְּתוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ כָּל מְלֹאכָה
לֹא תַעֲשׂוּ, שַׁבָּת הוּא לָהּ בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם" (כ"ג, א-ג).

ד. בפרשת אמור – בקרבנות שבסיום פרשת המועדים: "אֲלֵה מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר
תִקְרָאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אֲשֶׁה לָהּ... מִלִּבְד שַׁבְּתוֹת ה'" (כ"ג,
לז-לח).

ה. בסוף פרשת בהר: "אֶת שַׁבְּתוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וּמִקֻּדְשֵׁי תִירָאוּ, אֲנִי ה'" (כ"ו, ב) –
חזרה מדויקת על הפסוק בקדושים.

• בספר במדבר – פעמיים:

א. בפרשת שלח – סיפור מקושש העצים ביום השבת (ט"ו, לב-לו).

ב. בפרשת פינחס – קרבן השבת: "וּבַיּוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כִבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה תָּמִימִם...
עַלֹת שַׁבָּת בְּשַׁבְּתוֹ עַל עֹלֹת הַתָּמִיד וְנִסְכָּה" (כ"ח, ט-י).

• בספר דברים – בעשרת הדיברות: "שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ... שֵׁשֶׁת יָמִים
תַּעֲבֹד... וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לָהּ אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה... לְמַעַן יָנוּחַ
עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ כְּמוֹךָ. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצֵאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם...
עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת" (ה', יא-יד).

בסך הכל נזכרת השבת בחמישה עשר מקומות בתורה, מה שמעיד על
חשיבותה המרובה.

פרט לכך מופיעה השבת גם בנביאים ובכתובים, ובמיוחד אצל ישעיהו (נ"ו,

ב-ח: נ"ח, יג-די), ירמיהו (י"ז, יט-כז), יחזקאל (כ', יא-כד; כ"ג, לו-לט) ונחמיה (י', לב; י"ג, טו-כב).

מצוות השבת

במקורות השונים בתורה שבהם מופיעה השבת ניתן למצוא מצוות שונות שעלינו לקיים בה.

איסור
מלאכה

המצווה המרכזית בשבת היא איסור עשיית מלאכה. איסור זה נזכר למשל בעשרת הדיברות בפרשת יתרו (שמות כ', ח-ט):

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל מְלֹאכֶתְךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְךָ עֹבְדֶיךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֵמְתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ.

דברים דומים מופיעים גם בעשרת הדיברות שבפרשת ואתחנן (דברים ה', יב-ג). האיסור לעשות מלאכה נזכר גם בפרשת אמור ("כָּל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ" [ויקרא כ"ג, ג]) ובמקומות נוספים.

מן הפסוק שציטטנו עולה שהאיסור לעשות מלאכה אינו נוגע רק לאדם עצמו, אלא גם לגורמים נוספים בסביבתו: "אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְךָ עֹבְדֶיךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֵמְתְךָ". מכאן נלמדים דינים נוספים הנוגעים בשבת:

שביתת בניו

א. **שביתת בניו** – כשם שהאדם מצווה להימנע מעשיית מלאכה בשבת, כך הוא מצווה לדאוג לכך שבנו או בתו הקטנים לא יעשו מלאכה **עבורו**, כפי שלמדו חז"ל מהמילים "אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְךָ" (**מכילתא**, יתרו – מסכתא דבחדש, פרשה ז', מובאת ברש"י על פסוק זה):

'אתה ובנך ובתך' – אלו הקטנים. או אלו הגדולים? אמרת: והלא כבר מוזהרים הם! הא מה תלמוד לומר 'אתה ובנך ובתך'? – אלו קטנים.

איסור זה נוגע אפילו לקטן שלא הגיע לגיל חינוך (**משנה ברורה**, של"ד, ס"ק סד), ואפילו לקטן העושה את המלאכה מעצמו, כשהוא יודע שהדבר נוח לאביו ועושה את המלאכה עבורו (שם, ס"ק סה, על פי **הגמרא** קכא. ורש"י שם)⁵.

5 מדברי רש"י (שמות כ', ט), הרשב"א (קנ"ג; ד"ה כשהיא), ר"י מלוניל (על המשנה, קכא). ואחרים עולה שבמקרה זה האב עובר על מצווה דאורייתא של שביתת בנו, וכן פסק **המשנה ברורה** (של"ד, ס"ק סה, ובשער הציון, ס"ק נד). מנגד, לדעת הרי"ד (בפסקיו, קנ"ג, ד"ה איבעיא להו) אין האב עובר על איסור דאורייתא אלא כשהוא מצווה את בנו בפירוש לעשות מלאכה, אבל כאשר הבן עושה מלאכה מעצמו עבור אביו אין בכך אלא איסור דרבנן, וכן כתב (בהיסוס) **הביאור הלכה** (רס"ו, ו, ד"ה הג"ה ודוקא) בדעת הרמ"א (שם).

כאשר הקטן עושה מלאכה עבור עצמו אין בכך בעיה מצד חובת שבת בנו, אולם אם הקטן הוא בר הבנה – מוטל על אביו להפרישו מאיסור מדין חינוך (שולחן ערוך, שמ"ג, א).

ב. **שבת עבדיו** – איסור המלאכה מופנה גם אל "עבדך ואמתך", ומכאן שגם עבדים כנעניים, שעברו גיור חלקי וחייבים במצוות כאישה, מוזהרים על עשיית מלאכה בשבת. במקומות אחרים מוסיפה התורה ואומרת: "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך" (דברים ה', יג), "וינפש בן אמתך והגר" (שמות כ"ג, יב), ומפסוקים אלה למדו חכמים (יבמות מח: ועוד) שלא רק העבדים עצמם אסורים בעשיית מלאכה, אלא אף האדון שלהם מצווה למנוע מהם עשיית מלאכה אפילו לצורך עצמם. בנוסף, גם עבדים שלא התגיירו והם גויים גמורים – האדון מצווה למנוע מהם לעשות מלאכה עבורו (ראו שולחן ערוך, ש"ד, א ומשנה ברורה, ס"ק א).

ג. **שבת בהמתו ומחמר** – איסור המלאכה מופנה גם אל "אתה... ובהמתך", ומכאן למדו חכמים שאסור לאדם לעשות מלאכה **יחד עם בהמה**, כגון שמנהיג אותה ברשות הרבים כשמשא על גבה (שבת קנז:). איסור זה נקרא 'מחמר', ולדעת רוב הראשונים (ראו רמב"ן, רשב"א, ריטב"א ור"ן שם) הוא נוגע גם לבהמה שאינה שייכת לאדם (וכן פסק המשנה ברורה, רס"ו, ס"ק ז-ח). בנוסף נאמר בתורה "למען ינוח שורך וחקמך" (שמות כ"ג, יב), ומכאן למדו חכמים

כך או כך, ניתן ללמוד מכאן שאין לבקש מילדים לעשות מלאכה בשבת! זוהי טעות נפוצה במקומות רבים, שאנשים אינם יודעים שילד אינו 'גוי של שבת'. התורה כתבה במפורש "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך", ומכאן כאמור לומדים שישנו איסור דאורייתא לצוות על הקטן לעשות מלאכה עבורו (כאמור, לדעת ראשונים רבים האיסור הוא אפילו אם הקטן עושה את המלאכה מעצמו, כשהוא יודע שהדבר נוח לנו). פרט לכך, יש איסור כללי מן התורה להאכיל קטן באיסורים או לצוות עליו לעבור על איסורים (יבמות קיד:; שולחן ערוך, שמ"ג, א ומשנה ברורה, ס"ק ד). לכן בוודאי אין שום היתר לצוות על קטן לעשות מלאכה דאורייתא בשבת. לגבי מלאכה דרבנן נחלקו הראשונים: הרשב"א (יבמות קיד, ד"ה ומיהו משמע) היתר לומר לקטן לעשות מלאכה דרבנן **עבור עצמו**, אולם הרמב"ם (מאכלות אסורות פי"ז הכ"ז) פסק שהדבר אסור. **השולחן ערוך** (שמ"ג, א) סתם כדעת הרמב"ם, אולם האחרונים סמכו על שיטת הרשב"א במקרים מסוימים (ראו ביאור הלכה, שם, ד"ה מד"ס, על פי שו"ת רבי עקיבא איגר, סימן ט"ו). מכל מקום, ההיתר הוא רק כאשר הקטן עושה את המלאכה **עבור עצמו** (ואז גם אחרים יכולים ליהנות ממנה – ראו ביאור הלכה שם). אין לומר לקטן לעשות עבורו מלאכה, גם כאשר זוהי מלאכה דרבנן.

אמנם, מותר להביא ילד קטן שאינו בר הבנה ליד מקרר כדי שיפתח מעצמו את המקרר, אף שהדבר יגרום להדלקת נורה, וכן מותר להביא ילד כזה ליד מתג כדי שישחק בו וידליק את האור וכיוצא בזה. במקרה זה הילד אינו עושה את המלאכה עבורו אלא עבור עצמו ולהנאתו, ולכן אין בכך בעיה מצד שבת בנו, וגם אין על אביו חובה להפרישו מאיסור מדין חינוך, כיוון שאינו בר הבנה ודין חינוך אינו שייך בו. היתר זה קיים רק בתינוק שאינו מבין את משמעות השבת, רק כאשר הוא עושה את הפעולה מעצמו. בכל מקרה אסור לומר לתינוק לבצע את הפעולה.

שימוש בילדים לעשיית מלאכות בשבת

שאדם מצווה לדאוג לכך שבהמה השייכת לו לא תעשה מלאכה בשבת אפילו **מעצמה** (ראו **גמרא** נא; **רש"י ותוספות** שם, ד"ה במה בהמה; **משנה ברורה**, ש"ה, ס"ק א)⁶.

מלאכות שנזכרו בתורה בפירוש

כאמור, התורה ציוותה באופן כללי: "לא תעשה כל מלאכה", ולא מנתה את המלאכות האסורות בשבת. להלן נראה שחז"ל למדו מן המשכן איזו פעולה מוגדרת כ'מלאכה'. אף על פי כן, התורה הזכירה במקומות שונים כמה פעולות האסורות בשבת, ולגבי פעולות אלו נדרשו חז"ל לשאלה מדוע יצאו מן הכלל ונזכרו בפירוש:

א. "לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת" (שמות ל"ה, ג) – נחלקו תנאים (שבת ע). בשאלה מדוע הוזכרה הבערה בפירוש: לדעת רבי יוסי ("הבערה ללא יצאת") לומדים מכאן שהבערה קלה יותר משאר המלאכות, ואין בה עונש כרת וסקילה אלא לאו בלבד; ואילו לדעת רבי נתן ("הבערה לחלק יצאת") הבערה אינה שונה משאר המלאכות, והתורה הזכירה אותה רק בתור דוגמה, ללמדנו שהעושה כמה מלאכות יחד חייב על כל אחת ואחת⁷.

ב. "יששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת, בחריש ובקציר תשבת" (שמות ל"ד, כא) – גם כאן נחלקו תנאים (שביעית פ"א מ"ד; מכות ח:). בשאלה מדוע הוזכרו חרישה וקצירה בפירוש: לדעת רבי ישמעאל לומדים מכאן שקציר העומר דוחה שבת (עיינו שם), ואילו לדעת רבי עקיבא אין סיבה להזכיר דווקא חרישה וקצירה, ולכן יש לומר שמילים אלו נוגעות לשמיטה ולא לשבת (עיינו שם)⁸.

איסור תחומין

ישנו פסוק נוסף שלגביו נחלקו הדעות אם הוא מכונן לאחת המלאכות או לאיסור נפרד: "שבו איש תחתינו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שמות ט"ז, כט). לדעת רבי עקיבא (ראו סוטה כז; ל; עירובין נא; ועוד) כוונת הכתוב לאיסור **תחומין** – אסור לאדם להתרחק מהמקום או מהעיר שבהם שהה בכניסת השבת יותר מאלפיים אמה לכל כיוון. לדעת **הרמב"ם** (פכ"ז ה"א, וכן **בירושלמי בעירובין**, פ"ג ה"ד), גם חכמים מודים שהכתוב מכונן לאיסור תחומין, אלא שלדבריהם

6 אמנם, מותר לבהמה לעשות פעולות להנאתה, כפי שדרשו חז"ל **במכילתא** (משפטים – מסכתא דכספא, פרשה כ'): "למען ינוח שורך וחמורך – הוסיף לו הכתוב ניח (= מנוחה) אחד להיות תולש מן הקרקע ואוכל. אתה אומר לכך בא, או לא בא אלא שיחבשנו בתוך ביתו? אמרת, אין זה ניח אלא צער!"

7 פרשני התורה (**רשב"ם**, **אבן עזרא**, **רמב"ן** ועוד) הציעו פירוש אחר: מאחר שהתירה התורה מלאכות אוכל נפש ביום טוב, והבערה היא אחת המלאכות המרכזיות בהכנת האוכל, נזקקה התורה להדגיש שמלאכות אוכל נפש לא הותרו בשבת.

8 אף כאן הציעו מפרשי התורה (**רשב"ם**, **אבן עזרא**, **רמב"ן** ועוד) פירוש אחר: התורה הזכירה דווקא חרישה וקצירה מפני שאלו מלאכות חשובות במיוחד, שחיי האדם תלויים בהן. התורה באה לומר שאפילו מלאכות חשובות אלו אסורות, וכל שכן מלאכות אחרות.

האיסור מן התורה הוא רק במי שמתרחק שנים עשר מיל (ושיעור אלפיים אמה הוא מדרבנן). אולם ראשונים רבים (רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, רא"ש ואחרים, עירובין יז:) חולקים על כך וסוברים שלדעת חכמים איסור תחומין הוא מדרבנן בלבד, והכתוב מדבר דווקא על אדם היוצא ממקומו עם משא ועובר על איסור הוצאה מרשות לרשות⁹, או שהכתוב עוסק בלוקטי המן ואינו מחדש איסור לדורות (ראו גם רש"י על התורה שם).

מלבד הלאווים המופיעים בתורה בנוגע לשבת, יש בשבת גם כמה מצוות עשה. אחת מהן היא חובת השביתה: "וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת" (שמות כ"ג, יב; ל"ד, כא)¹⁰. מצווה זו מקבילה לאיסור המלאכה בשבת, ומשמעותה היא שאדם העושה מלאכה בשבת אינו עובר על איסור לאו בלבד, אלא גם מבטל מצוות עשה של שביתה¹¹. הראשונים נחלקו אם העשה נוגע רק לשביתה מל"ט אבות המלאכה (רשב"א וריטב"א, יבמות ו, בשם רבנו יונה), או שמא הוא נוגע לכל איסורי השבת, לרבות שביתה בהמתו, מחמר וכדומה (תוספות, שם, ד"ה וניגמר)¹².

מצוות עשה נוספת היא "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (שמות כ, ז). המצווה היא לעשות מעשים המזכירים לנו את מעלת השבת ואת קדושתה. מצווה זו היא מקור החובה לעשות 'קידוש' בליל שבת, ולדעת רוב הראשונים ממצווה זו נובעת גם

חובת
שביתה

זכירת יום
השבת

9 כך עולה מהגמרא בעירובין (יז:), הדורשת את הפסוק "אֶל יֵצֵא" כאילו כתוב בו "אל יוציא". לדעת תוספות (ד"ה לאו) וראשונים רבים שם (בניגוד לרש"י), אפילו רבי עקיבא, הלומד מפסוק זה איסור תחומין, מודה שלומדים ממנו גם איסור הוצאה, עיינו שם.

דברי הגמרא והראשונים מעוררים את השאלה מדוע יש צורך במקור נפרד לאיסור הוצאה מרשות לרשות יותר מאשר לשאר המלאכות. בעיה זו בולטת עוד יותר בגמרא בשבת (צו:), השואלת "הוצאה גופה היכא כתיבא (= היכן כתובה)?" ומביאה דרשה מיוחדת כמקור לאיסור הוצאה. מדוע מחפשים מקור לאיסור הוצאה ואין למדים אותה מן המשכן כשאר המלאכות? הראשונים (תוספות, ב, ד"ה פשט; רמב"ן ורשב"א, שם) הסבירו שהוצאה היא "מלאכה גרועה", כלומר היא נראית כפעולה לא חשובה, שכן אין בה יצירה או תיקון אלא רק העברת דברים ממקום למקום, ולכן הייתה הווה אמינא שאין מקום לאוסרה אף שהייתה במשכן (וראו בראשונים שם שביארו מדוע יש צורך גם בפסוק "אל יצא איש ממקומו" וגם במקור שמביאה הגמרא הנ"ל).

10 במקביל, בכמה מקומות (שמות ל"א, טו; ל"ה, ב; ויקרא כ"ג, ג) נאמר שהשבת צריכה להיות "שבת שבתון".

11 המנחת חינוך (פ"ה, א) מצוין נפקא מינה מעשית לחיוב זה: המחלל שבת בשוגג צריך להביא קרבן עולה לכפר על העשה, מלבד החטאת שעליו להביא כדי לכפר על הלאו.

12 לדעת הרמב"ן (ויקרא כ"ג, כד), מעבר לחובה לשבות ממלאכה יש כאן ציווי כללי, שהשבת תהיה יום של שביתה ומנוחה ולא של טורח ועמל; ראו להלן, עמ' 61, הערה 65. הרמב"ם (פכ"א ה"א) מוסיף וכותב שמצוות השביתה כוללת גם איסורי 'שבות' מדרבנן. המגיד משנה (שם) התלבט אם כוונת הרמב"ם לומר שמצווה זו היא אסמכתא לאיסורים שהוסיפו חכמים, או שמא הרמב"ם סובר כרמב"ן, שיש כאן ציווי כללי שהשבת לא תהיה יום של טורח ועמל, ולדעתו מצווה זו היא הבסיס לכמה איסורים מדרבנן – חכמים אסרו לבצע פעולות שונות מתוך מגמה למנוע מהאדם לטרוח ולעמול בשבת.

החובה לעשות 'הבדלה' בצאת השבת ולציין את המעבר בין קודש לחול. המצווה מתקיימת גם באופנים נוספים, ולא נאריך בכך כאן¹³.

כבוד ועונג

שתי מצוות נוספות נלמדות מדבריו של ישעיהו (נ"ח, ג): "וְקָרָאתָ לַשִּׁבְתָּ עֲנָג לְקִדּוֹשׁ ה' מְכַבֵּד" – עונג שבת וכבוד שבת. מצוות עונג שבת מחייבת את האדם לעשות בשבת דברים הגורמים לו הנאה ותענוג, כגון לאכול מאכלים טעימים ומשובחים. מצוות כבוד שבת מחייבת את האדם לעשות פעולות המבטאות יחס של כבוד כלפי השבת, כגון לנקות ולסדר את הבית לכבודה, לרחוץ את גופו, ללבוש בגדים נאים וכדומה. לדעת הרמב"ם (פ"ל ה"א) כבוד ועונג נחשבים כמצוות דרבנן כיוון שיסודם בדברי ישעיהו, אולם יש ראשונים ואחרונים הסבורים שכבוד ועונג נחשבים כמצוות דאורייתא (יראים, סימן תי"ב, תכ"ט; שולחן ערוך הרב, רמ"ב, א; ועוד)¹⁴.

שמירת השבת

פרט לאיסור המלאכה הכללי ולכמה איסורים ספציפיים, התורה מזכירה מספר פעמים את החובה לשמור את השבת. כך נאמר בעשרת הדיברות שבפרשת ואתחנן (דברים ה', יא): "שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ", כך נאמר כמה פעמים בספר ויקרא (י"ט, ג, ל; כ"ו, ב): "(ו) אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ", וכך נאמר באריכות בפרשת כי תשא (שמות ל"א, יג-יז):

אך את שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ, כִּי אוֹת הַיּוֹם בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדַרְתֵּיכֶם, לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשֶׁכֶם. וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קִדְּשָׁהּ הוּא לָכֶם, מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת, כִּי כָל הָעֹשֶׂה בָּהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמִּיהָ. שְׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן קִדְּשָׁהּ, כָּל הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת. וּשְׁמַרְוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדַרְתֶּם בְּרִית עִוְלָם. בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֵלָם, כִּי שְׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת וַיִּנָּפֹשׁ.

מלשון הפסוקים נראה שאין כאן מצווה נוספת הנוגעת לשבת. התורה מדברת כאן על איסור המלאכה המוכר לנו כבר מפרשיות אחרות, אלא שהיא מדגישה את

13 במצוות 'זכור' ובמצוות העשה השונות של השבת (קידוש, הבדלה, הדלקת נרות, סעודות שבת ועוד) נעסוק באריכות בספר נוסף בסדרת 'הלכה ממקורה', שאמור לצאת לאור בקרוב בע"ה.
14 לדעת היראים (הנ"ל) ישעיהו לא תיקן מצווה חדשה אלא רק הזכיר מצווה שהייתה קיימת במסורת כהלכה למשה מסיני; ואילו לדעת שולחן ערוך הרב (הנ"ל) ישעיהו בא לפרש את מה שנאמר בתורה (ויקרא כ"ג, ג), שהשבת צריכה להיות "מְקַרָּא קִדְּשׁ". לגבי יום טוב נאמר בתורת כהנים (אמור, פרשה י"ב, ד) ש"מְקַרָּא קִדְּשׁ" פירושו שיש לקדש את היום במאכל, במשתה ובכסות נקייה, וממילא יש לפרש כך גם את הפסוק "מְקַרָּא קִדְּשׁ" שנאמר לגבי שבת. לחלופין, ניתן לומר שישעיהו בא לפרש את מצוות "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" ולפרט דרכים מעשיות שבהן יש להדגיש את ייחודה של השבת ביחס לימות החול (וראו בהרחבה בספרנו שהוזכר בהערה הקודמת, בפרק העוסק בכבוד ובעונג).